

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

ŞƏRQİ ASİYA ÖLKƏLƏRİNDƏ BEYNƏLXALQ MALİYYƏ MƏRKƏZLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Ixtisas: 5310.01 – Dünya iqtisadiyyatı

Elm sahəsi: 53 – İqtisad elmləri

İddiaçı: **Əfqan Əbülfəz oğlu Musayev**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun "Şərq-Qərb" şöbəsində yerinə yetirilmişdir."

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, dosent
Dünyamalı Əmir oğlu Vəliyev

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Rövşən Rasim oğlu Quliyev

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ümmühəbibə Məhəmmədağı qızı Qələndərova

iqtisad elmləri doktoru, dosent
Elçin Bəhlul oğlu Suleymanov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:
imza **Əməkdar elm xadimi**
iqtisad elmləri doktoru, professor,
Yadulla Həmdulla oğlu Həsəni

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:
imza **iqtisad elmləri namizədi**
Rəşad Aktiv oğlu Hüseynov

Elmi seminarın
sədri:
imza **iqtisad elmləri doktoru, dosent**
Müşfiq Yelmar oğlu Quliyev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Beynəlxalq əmək bölgüsünə əsaslanmaqla dünya ölkələri öz milli iqtisadiyyatlarının maraqlarından çıxış edərək qlobal miqyasda təsərrüfatçılığın daha mütərəqqi sistemini yaratmışlar. Belə bir mütərəqqi sistemin əsasını təşkil edən ən funksional və əhəmiyyətli həlqələrindən biri də beynəlxalq maliyyə mərkəzləridir. İqtisadi əhəmiyyəti və həcminə görə beynəlxalq və regional ola bilən maliyyə mərkəzləri öz liberallığı, tərəfsizliyi, qanunvericiliyi və icraedicilik mexanizmləri ilə digər iqtisadi birliklərdən ciddi surətdə fərqlənir.

-Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzləri (BMM) iqtisadi təşkilatların, beynəlxalq maliyyə-kredit institutlarının, transmilli şirkətlərin, birjaların, xidməti infrastrukturların, bankların, bank olmayan kredit təşkilatlarının, konsaltinqlərin, auditlərin, kiber təhlükəsizlik, elmi və praktik analitik şirkətlərinin iştirak etdiyi, geniş profilli maliyyə əməliyyatları aparılması üçün formalaşmış, ***beynəlxalq hüquqi statuslu müəyyən bir ərazidir.***

Beynəlxalq arenada müxtəlif regionlarda yerləşən BMM-lər öz aralarında müəyyən iqtisadi rəqabəti reallaşdırmaqla qlobal miqyasda dəyərin formalaşmasında iştirak edirlər. Region olaraq son illərdə daha mütərəqqi və dinamik inkişaf edən Şərqi Asiya regionu üzrə BMM-lərinin fəaliyyəti daha çox diqqəti cəlb etməsi, BMM-lərinin iqtisadi davranışlarının öyrənilməsini də aktual etmişdir.

Danılmaz faktdır ki, maliyyə alətlərinin ticarəti real istehsal və ticarət sferalarından ayrılaraq, müstəqil valyuta və “maliyyə ticarəti” sferasına çevrilməkdədir. Valyuta-maliyyə alətləri ticarəti sferasının gündəlik həcmi real əmtəə və xidmət ticarəti həcmindən qat-qat çoxdur. Bu ticarətin icrasının vahid məkanda, yəni, BMM-də həyata keçirilməsi də tədqiqatı bizim üçün aktuallaşdıran amillərdəndir. Bundan başqa **tədqiqatı ölkəmiz üçün aktuallaşdıran əsas məqamlardan biri kimi Azərbaycanın son illərdə** beynəlxalq təşkilatlardakı mövqeyinin güclənməsi və iqtisadi mərkəzlərdən birinə çevrilmək şansının böyük olmasıdır. BMM-ləri ilə əlaqələrinin dinamik xarakter daşması onun perspektiv dövrlər üçün daha da **təkmilləşdirilməsini şərtləndirir. Bu fikrə gəlməyimizi əsasladır bir neçə amil var:**

1) Dünya İqtisadi Forumu 2013-cü ilin 7-8 aprelində Bakıda keçirilmişdi. “Cənubi Qafqazın və Mərkəzi Asiyanın gələcəyi ilə bağlı strateji dialoqa” həsr olunmuş 43-cü Dünya İqtisadi Forumu Azərbaycan iqtisadi siyasi arealının dünya birliyindəki yerini və əhəmiyyətliyini müəyyən etmişdir. 2) 2019-cu ildə Azərbaycan ilə Davos Dünya İqtisadi Forumunun “İV Sənaye İncilabi Mərkəzi” arasında əməkdaşlıq razılaşması imzalanmışdır ki, bu da Azərbaycana göstərilən yüksək etimadın nümunəsidir. 3) Azərbaycan iqtisadiyyatı son illərdə beynəlxalq indekslərdə rəqabətqabiliyyətlilik, inkişafa meyllilik və etibarlılıq nümayiş etdirməkdədir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Tədqiq olunan mövzunun nəzəri-praktiki tərəfləri dünya iqtisadiyyatı və onun regional strukturlarını təhlil edən alimlərin əsərlərində bu və ya digər dərəcədə öz əksini tapmışdır. Bu istiqamətdə coxsaylı tədqiqatların olmasına baxmayaraq Şərqi Asiya ölkələrində BMM-lərin formalaşması və inkişafı perspektivləri mövzusunda dissertasiya işi Azərbaycanda ilk tədqiqat işidir.

Tədqiqat mövzusunun birbaşa əhatə etməsə də, bu problemin ayrı-ayrı sahələri Azərbaycanın iqtisadçı alimləri tərəfindən qismən öyrənilmişdir. Belə ki, Asiya maliyyə böhranı “qlobal maliyyə böhranı və dövlət idarəetmə sistemində antiböhran siyasəti” Ə.C.Muradovun, Çin və cənub-şərqi Asiya ölkələrinin iqtisadiyyatı Z.Ə.Səmədzadənin, dünya iqtisadiyyatında modelləşdirmə sahəsi üzrə Y.H.Həsənlinin, xarici iqtisadi strategiyalar üzrə Ş.H.Hacıyevin, qloballaşma şəraitində Azərbaycan Respublikasında iqtisadi artımın təmin edilməsinin xarici iqtisadi amilləri – F.Ə.Qənbərovun, beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və pul kredit sisteminin öyrənilməsi- Z.F.Məmmədovun, qlobal iqtisadiyyatın milli inkişafı E.S.Rüstəmovun, Ə.Ələkbərovun, H.B.Rüstəmbəyovun, beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılmasının və iqtisadi böhranların nəzəri problemləri- D.Ə.Vəliyevin, Ə.P.Babayev, davranış iqtisadiyyatı R.Ş.Muradovun, qloballaşma şəraitində makroiqtisadi tarazlıq və artım amilləri M.X.Meybullayevin, dünya iqtisadiyyatında ticarət, maliyyə və inkişaf prosesləri və qloballaşmanın müxtəlif aspektləri- İ.A.Kərimlinin, E.Süleymanovun, E.Bağırzadənin, V.Qasımlının, R.Qasımovun, E.Y.Məmmədovun, A.K.Ələsgərovun, A.Ş.Şəkəraliyevin, R.R.Quliyevin, T.N.Əliyevin, D.A.Bağirovun, A.A.Eyvazovun, logistika və

beynəlxalq ticarət yolları barəsində T.Yadigarovun və digərlərinin əsərlərində tədqiq olunmuşdur. Lakin, qeyd edilən istiqamətlərdə aparılan tədqiqat işlərinin praktiki əhəmiyyətini azaltmadan vurğulamaq lazımdır ki, mövzu üzrə aktualıq kəsb edən problemin araşdırılmasına ehtiyac vardır.

Xarici ölkə iqtisadçılardan problemin şərqə Asiya ölkələrində, xüsusən də Sinqapurda öyrənilməsinə Li Kuanq Yunun tədqiqatlarında, Şərqi Asiya BMM-lərinin və bank-maliyyə sisteminin öyrənilməsinə M.Əl-Carhinin, M.İqbalın, V.Graysın, A.Haqqının, Renat İ. Bekkinin, R.Pradhanın və K.Sauvantın əsərlərində geniş yer verilmişdir.

Şərqi Asiya ölkələrini tədqiq edən iqtisadçılardan Nigel Trifitin, Corc Sorosun, Calil Anderlininin, K.Ali Akkemikin, Sadik Unayın, Ramazan Kurtoğlunun və s. tədqiqatlarında bu ölkələrin iqtisadi-siyasi inkişaf modeli, qlobal miqyasda rəqabət, dövlətlərarası maliyyə qurumları kimi problemlərə toxunulmuşdur. V.Popov, J.Villiamson, Jiakun Jak kimi iqtisadçıların tədqiqatlarında müqayisəli təhlillər edilmişdir. Bu problemlər beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasına birbaşa aid olmasa da, onun ayrı-ayrı sahələrinin öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli olmuşdur.

Tədqiqatın obyektini qloballaşan dünya iqtisadiyyatında lider beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin və Şərqi Asiya beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin fəaliyyət sferasıdır.

Tədqiqatın predmetini Şərqi Asiya regionu üzrə beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşması və inkişaf amilləri ilə əlaqədar yaranan iqtisadi münasibətlərin, o cümlədən region ölkələrinə təsirinin öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi Şərqi Asiya ölkələrində BMM-lərin formalaşması prosesini, inkişaf xüsusiyyətlərini tədqiq və təhlil edərək mühüm nəticələri əldə etmək, Azərbaycan iqtisadiyyatına töhvə verə biləcək təklifləri elmi cəhətdən əsaslandırmaqdan ibarətdir.

Elmi məqsəddən çıxış edərək işdə aşağıdakı vəzifələrin həlli qarşıya qoyulmuşdur:

- Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasına dair nəzəri baxışların və konsepsiyaların öyrənilməsi.

- Dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin təsnifatını, formalaşmasının mahiyyətini və xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən etmək.
- Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasının təşkilati-hüquqi əsaslarını müəyyən etmək.
- Şərqi Asiyanın aparıcı Beynəlxalq maliyyə mərkəzləri olan Tokio, Honkonq və Sinqapur beynəlxalq maliyyə mərkəzləri təmsalında yeni beynəlxalq və regional maliyyə mərkəzlərinin formalaşması prosesini müəyyənləşdirmək.
- Çin və Malayziya dövlətləri ərazisində formalaşmış beynəlxalq və regional maliyyə mərkəzləri təmsalında regionun iqtisadiyyatına beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin təsir gücünün müqayisəli təhlilini aparmaq.
- Şərqi Asiya iqtisadi məkanında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi.
- Şərqi Asiya ölkələrində tətbiq olunan formalaşma siyasəti rejiminin təcrübəsinin Azərbaycanda istifadəsi üzrə tövsiyələrin işlənməsi; Beynəlxalq maliyyə xidmətləri arealında “3 P” modelinin-Projelər, prioritetlər, perspektivlərin tətbiqi təhlilini aparılmaq.
- Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq maliyyə bazarlarına çevik adaptasiya olmasını üçün müxtəlif baxış istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi.
- Bakının beynəlxalq maliyyə mərkəzi kimi formalaşması perspektivlərinin regional və beynəlxalq təhlili və qiymətləndirilməsini aparmaq.
- Əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması tədbirləri və İKT-nin inkişafı üzrə tövsiyələr işləmək.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqatın əsaslandırılmasında iqtisadi nəzəriyyələrin beynəlxalq maliyyə mərkəzinin formalaşma prosesinin nüvəsini təşkil etdiyi qənaətidəyik. Bu baxımdan iqtisadi nəzəri baxışlar; tarixi, klassik, neoklassik, keynsçi, monetarist, institusionalist, postsənaye və vahid sivilizasiya nəzəriyyələri, o cümlədən formalaşma prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq nəzəri-hüquqi baxışlar, dualizm, monizm və koordinasiya nəzəri baxışları müəyyən ardıcılıqla təhlil edilmişdir. Daha sonra prosesin təşkilati əsasları öyrənilərək təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda tarixi, müqayisəli, struktur-funksional, sosioloji, texnoloji və s. metodlardan geniş istifadə edilmişdir. Tarixi metodla keçmişlə indiki zaman əlaqələndirilmiş, baş vermiş iqtisadi münasibətlərin meydana gəlməsi, formalaşdırılması və inkişaf perspektivlərinin təhlilinə əsas verilmişdir. Tədqiqatda digər metodlarla yanaşı, tənqidi-dialektik metoddan da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın metodologiyası sistemli analizinə əsaslanır ki, bu da onun bütövlüyünü və hərtərəfliliyi təmin edir. Bundan başqa, tədqiqatın metodologiyası nəzəriyyə və praktikanın vəhdətinə köklənir. İş prosesində retrospektiv, trend, faktor, ssenari analizindən də istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazasını beynəlxalq hesabatlar, indekslər, beynəlxalq statistik materiallar, monoqrafiya və dissertasiya işləri, elmi jurnallarda çap olunmuş məqalələr, rəsmi dövlət sənədləri, qanunvericilik, internet resursları və dövrü mətbuat təşkil etmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi . Aparılan tədqiqat nəticəsində nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən bir sıra yeni fikirlər (müddəalar) söylənilmiş, mexanizmlər təklif olunmuşdur ki, onları aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar:

1. Digər maliyyə institutlarından fərqli olaraq, Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasına dair nəzəri baxışlar və konsepsiyalarla yanaşı müxtəlif təlimlər, etno və dini birliklər sistemli şəkildə öyrənilərək təhlil edilmiş, formalaşma prosesinin mahiyyətinin açıqlanmasına fərqli yanaşma tətbiq olunmuşdur. Formalaşma prosesində müxtəlif səviyyələr arasında dialektik əlaqə və asılılıq araşdırılmış, onların bir birinə təsirinin xarakteri müəyyənləşdirilmişdir. BMM-nin səmərəliliyinin hesablanması düsturu təklif edilmiş, formalaşma prosesində Sinqapur, Honkonq BMM-lərinin formalaşma təcrübəsi əsasında “tarixi-siyasi davamlılıq” amilinin vacibliyi irəli sürülmüşdür.
2. Dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin təsnifatını, formalaşmasının mahiyyətini və xarakterik xüsusiyyətlərini təhlil edərək, qərb ölkələri ilə şərq ölkələrində formalaşma amillərinin fərqləndirilməli olduğu fikri irəli sürülmüş, şərq düşüncə tərzinin – bixoverizmin əhəmiyyətliliyi ortaya qoyulmuşdur. Eyni zamanda Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşması

prosesində təşkilati-hüquqi əsasları müəyyən edərəkən hüquq trixonometriyasının və müasir hüquq sistemlərinin hibrid formada tətbiqinin vacibliyi irəli sürülmüşdür.

3. Şərqi Asiyada mövcud olan və yeni formalaşan Beynəlxalq və regional maliyyə mərkəzlərinin təsir dairələri əsasında yeni qruplaşma istiqamətləri tərəfimizdən proqnozlaşdırılmışdır. Təhlillər əsasında belə qənaətə gəlinmişdir ki, rəqəmsallaşmaqda olan qlobal dünya iqtisadiyyatının subyektlərindən biri kimi, rəqəmsal maliyyə sistemləri yeni birliklərdə və yeni təsir dairələrində formalaşmalıdır.
4. Dünya maliyyə sistemində Azərbaycanın maliyyə sektorunun daha önəmli yer tutması üçün hesab edirik ki, Azərbaycanda beynəlxalq maliyyə sektorunun idarəçilik və xidmət sahəsi inkişaf etdirilməli olan önəmli sahələrindən birincisi olmalıdır.
5. Çin ərazisində formalaşan yeni Regional Maliyyə Mərkəzləri, Kuala Lumpur və Labuan təcrübəsinə əsaslanaraq İslam Maliyyəsi əsaslı, Şimali Qafqazı, Azərbaycanı, İran, İrak, Türkiyə, Pakistan və Orta Asiya ölkələrini əhatə edə biləcək, İnvestisiya yönümlü Regional Maliyyə Mərkəzinin formalaşmasına tələbat var.
6. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına rəqəmsallaşma, telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının inkişafına dair yeni baxışlar formalaşdırılmış, rəqəmsal valyutalara keçid əsnasında, “Gələcəyə baxış” prinsipləri əsasında respublikamızın iqtisadi inkişafının alternativ perspektivlərindən biri olaraq Bakı Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzinin formalaşdırılması təklif edilmişdir.
7. Dünya təcrübəsinə və şərq Asiya ölkələrində iqtisadi yüksəlişə nail olma modellərinə uyğun olaraq, beynəlxalq və regional maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasını proseslərinin liberallaşdırılması, inzibati-dövlət yükünün azaldılması daha səmərəli və real olar.
8. Maliyyə bazarlarının inkişafı və maliyyə bazarı iştirakçılarının bilik və bacarıqlarının artırılması üzrə təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti. Korporasiyaların və şirkətlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması istiqamətində BMM-nin formalaşması məsələsi respublikamızda ilk dəfə olaraq sistemli şəkildə tədqiq edilməkdədir.

Dissertasiya işində əldə olunan nəticələr Azərbaycanla Şərqi Asiya ölkələri arasında xarici iqtisadi və ticarət əlaqələrinin daha da genişləndirilməsində səmərəli ola bilər;

Azərbaycan şirkətlərinin və banklarının Şərqi Asiya ölkələrində yerləşən aparıcı banklarla maliyyə-iqtisadi əlaqələrinin qurulmasında informatik baza ola bilər;

Ali məktəblərdə “Beynəlxalq iqtisadiyyat”, “Dünya iqtisadiyyatı”, “Beynəlxalq Maliyyə Hüququ”, “Beynəlxalq maliyyə-kredit və valyuta münasibətləri”, “Şərqsünaslıq”, “Şərq İqtisadiyyatı” və s. fənnlərinin tədrisində istifadə oluna bilər;

İnkişaf etməkdə olan Asiya maliyyə bazarlarının mövcud təcrübəsi Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi, Mərkəzi Bank, milli şirkətlər, banklar, BOKT, Konsaltinklər, QHT və s. tərəfindən istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Dissertasiya işi AMEA Şərqsünaslıq İnstitutunun Şərq-Qərb şöbəsində yerinə yetirilmiş, şöələrin birgə iclasında müzakirə edilmişdir. Tədqiqatın müxtəlif aspektləri müəllifin nəşr olunmuş elmi əsərlərində, beynəlxalq və respublika əhəmiyyətli elmi konfranslarda yer almışdır.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri 9 elmi məqalə Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi nüfuzlu elmi nəşrlərdə və 15 konfrans materiallarında dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işində əldə olunmuş əməli təkliflər Azərbaycan Mikromaliyyə Assosiasiyası və Unicapital İnvestisiya şirkəti tərəfindən bəyənilmiş və gələcək fəaliyyətində praktikaya tətbiq olunmaq üçün qəbul edilmişdir. (044/09/ 2021 sayılı 30 sentyabr 2021-ci il tarixli arayış) və (05. 10.2021 tarixli məktub.).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. AMEA Şərqsünaslıq İnstitutu, Şərq-Qərb şöbəsi.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya işi (ümumi olaraq 250202 işarədən) giriş (20077 işarə), 3 fəsil (I fəsil 77044 işarə, II fəsil – 75036 işarə, III fəsil – 69541 işarə), nəticə (8504 işarə) və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 159 səhifədən ibarətdir. Dissertasiyada 22 cədvəl, 2 iqtisadi xəritə, 8 diaqram və 187 adda ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiya işinin mündəricatı

Giriş

I fəsil. Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasının nəzəri-metodoloji əsasları

1.1. Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasına dair nəzəri baxışlar və konsepsiyalar

1.2. Dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin təsnifatı, formalaşmasının mahiyyəti və xarakterik xüsusiyyətləri

1.3. Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasının təşkilati-hüquqi əsasları

II fəsil. Şərqi Asiya regionunda beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin fəaliyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1. Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşması prosesinin təhlili (Tokio, Honkonq və Sinqapur beynəlxalq maliyyə mərkəzləri təmsalında)

2.2. Regionun iqtisadiyyatına beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin təsir gücünün müqayisəli təhlili (Çin və Malayziya təmsalında).

2.3. Şərqi Asiya iqtisadi məkanında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi

III fəsil. Azərbaycanada beynəlxalq maliyyə xidmətləri.

3.1. Beynəlxalq maliyyə xidmətləri arealında “3 P” modeli.(Projelər, prioritetlər, perspektivlər.)

3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq maliyyə bazarlarına çevik adaptasiya olmasını üçün strateji baxışlar.

3.3. Bakının beynəlxalq maliyyə mərkəzi kimi formalaşması perspektivlərinin regional və beynəlxalq təhlili.

3.4. Əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması tədbirləri və İKT-nin inkişafı üzrə strateji hədəflər

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

Müdafiyə təqdim olunan əsas müddəalar

1. Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzi anlayışı, yanaşmalar, təsnifatı və hüquqi yanaşmanın təhlili.

Global Dünya İqtisadiyyatının geoiqtisadi areallarında maliyyə hərəkətliyi və onun idarə olunması aktual bir problemdir. Problemin öyrənilməsi və idarə olunması BMM-ləri vasitəsi ilə həyata keçirilməkdədir.

Tədqiqatda digər maliyyə institutlarından fərqli olaraq, Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasına dair nəzəri baxışlar və konsepsiyalarla yanaşı müxtəlif təlimlər, etno və dini birliklər sistemli şəkildə öyrənilərək təhlil edilmiş, formalaşma prosesinin mahiyyətinin açıqlanmasına fərqli yanaşma tətbiq olunmuşdur.

Belə ki, BMM-ləri təkcə maliyyə-kredit institutlarını, birjalarnı və bank sistemlərini deyil, Trans Milli Şirkətləri, BOKT-larını, İnfrastrukturun təminatı üzrə Dövlət və İctimai strukturları, Beynəlxalq Ticarət şəbəkələrini, xüsusilə də onlayn Ticarət şəbəkələrini, Beynəlxalq hüquq şirkətlərini, Beynəlxalq Məhkəmələri, Konsaltinq və Audit şirkətlərini, kiber təhlükəsizlik şirkətlərini, Elmi tədqiqat İnstitutlarını, Beynəlxalq Analitik Mərkəzləri, Texno və İnnovativ Mərkəzləri, Lojistik və Nəqliyyat Şəbəkələrini özündə birləşdirən Kompaniyaları, Xidmət sektorlarının müxtəlif sahələrini əhatə edən beynəlxalq hüquqi statuslu bir ərazidir. Bu ərazilər Beynəlxalq Qanunvericiliyin Təminatı altında olurlar və hüququn imperativliyi qorunaraq, ərazisində yerləşdiyi dövlətin qanunlarına hörmətlə yanaşılır.

Formalaşma prosesində müxtəlif səviyyələr arasında dialektik əlaqə və asılılıq araşdırılmış, onların bir birinə təsirinin xarakteri müəyyənləşdirilmişdir. Etnik və dini adət ənənələrin təsiri dəyərləndirilmişdir. Tədqiqatda Sinqapur və Honkonq BMM-lərinin formalaşma təcrübəsi əsasında “**tarixi-siyasi davamlılıq**” amilinin vacibliyi irəli sürülmüşdür. Tarixi-siyasi davamlılıq, ənənələrin qorunması və hörmət edilməsi Şərqi Asiyada ciddi riayət olunması tələb edilən sahələrdən biridir.¹

Dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin

---

¹ А.А.Мусаев., *Аспекты формирования Международных и Региональных Финансовых Центров в Восточных странах // Журнал «Социально-политические науки». Издательский дом Юр-ВАК. Москва, 2015, № 1*

təsnifatını, formalaşmasının mahiyyətini və xarakterik xüsusiyyətlərini təhlil edərək, qərb ölkələri ilə şərq ölkələrində formalaşma amillərinin fərqləndirilməli olduğu fikri irəli sürülmüş, şərq düşüncə tərzinin – bixoverizmin əhəmiyyətliyi ortaya qoyulmuşdur.(c-35) Eyni zamanda Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşması prosesində təşkilati-hüquqi əsasları müəyyən edərəkən hüquq trixonometriyasının və müasir hüquq sistemlərinin hibrid formatda təbiiqinin vacibliyi irəli sürülmüşdür.^{2, 3}

2. BMM-lərinin formalaşması üçün səmərəliliyin hesablanması.

Tədqiqatda İnvestisiya yönümlü BMM-nin səmərəliliyinin hesablanması düsturu təklif edilmişdir; BMM-lərinin formalaşmasında səmərəliliyin öncədən hesablanması çox önəmlidir. Hesablama prosesində iqtisadi amillərlə yanaşı siyasi, coğrafi, sosial amillər də nəzərə alınmalı və ehtimal nəzəriyyəsi əsasında bütün halların qiymətləndirilməsini həyata keçirtmək olar. BMM-nin səmərəliliyinin özü çox hallarda nəzərdə tutulan nəticəni əldə etməkdən asılı olur. Şərti olaraq təqdim olunan düsturda bölgü əsasında S-səmərəlilik N-nəticə olmasını təxmin etsək, bu düsturla səmərəliliyin hesablanmasına nail olmaq olar.

$$S \frac{(a+b+c)(x)}{d} : \frac{y}{e} = N$$

Burada, S-səmərəlilik; a-ictimai-siyasi vəziyyət;b-maddi-texniki imkanlar; c-tələbat; x-beynəlxalq maraq dairələri; y-rəqabətliklik; d-ehtimal nəzəriyyəsi; e-bazarlarda təsir dairəsi ; N- nəticədir.

3. Klassifikasiya və Şərqi Asiya BMM-nin dünyada yeri.

Profilinə görə Qlobal, Beynəlxalq və Lokal olaraq qiymətləndirilən dünya maliyyə mərkəzləri 1) genişliyinə və dərinliyinə, 2) diversifikasiyasına, 3) ixtisaslaşmasına və 4) yeni formalaşmasına görə dörd kateqoriyada fərqləndirilməkdədir. 2019.2020 və 2021 –ci illər üzrə GMM İndeks göstəriciləri üzrə Şərqi Asiyanın 23 BMM-dən 10-u qlobal, 7-si beynəlxalq, 4-ü lokal profildə yer tutmuşlar. 2020 və 2021-ci illərdə Şanxay, Hon Konq, Sinqapur,

² Ə.Ə.Musayev,Regional və Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin normativ-hüquqi bazasının yaradılmasında hüquq sistemlərinin rolu (I-hissə) // –AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri – Bakı: – 2013. №4,

³ Ə.Ə.Musayev,Regional və Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzlərinin normativ hüquqi bazasının formalaşmasında dünya hüquq sistemlərinin rolu (II-hissə) // – Bakı: “İpək yolu” Azərbaycan Universitetinin elmi jurnalı,Bakı, –2013, № 2.

Pekin, Tokio, Şencjen BMM-ləri dünya üzrə ilk onluğa daxil edilmişdir.⁴ Şanxay, Pekin və Hon Konq triadası başda olmaqla Çin 13 beynəlxalq və regional maliyyə mərkəzi ilə qlobal dünya iqtisadiyyatında fərqli mövqe tutmaqdadır. Ticarətin, maliyyə xidmətlərinin, istehsalın və istehlakın bütün profilləri ilə dünya bazarına atılmış Çin modeli Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiya olunması üçün nümunə ola bilər. Maliyyələşmə problemi, maliyyə çatışmamazlığı, məmur baryerləri tam aradan qaldırılmış, operativ və səmərəli idarəetmə mexanizminə keçilmişdir. Dövlət və yerli idarəetmə strukturlarının müdaxiləsi “sıfır” nöqtədədir. Nəzarətdən xidmətə keçilmişdir.

4. Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzinin formalaşması sistemləşdirilmiş və cədvəl halına salınmışdır.

Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzinin formalaşması üçün tələb olunan ilkin alət faktorları müəyyənləşdirilmiş və cədvəl halına salınmışdır.

Daha sonra işgüzar mühit faktorları tərtib edilmiş və infrastrukturun qiymətləndirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Tədqiqatda müvafiq cədvəllər var. (cədvəl 1.7 və 1.8)

1	Sığorta riskləri təminatı	11	Ofis icarəsi qiyməti
2	Qiymətlərin səviyyəsi	12	Vətəndaşların alıcılıq qabiliyyəti
3	Yolların vəziyyəti	13	Maliyyə sirrinin qorunması
4	Qlobal RQQ	14	Birbaşa xarici investisiya qoyuluşu
5	İstehsalat logistikası	15	Acıq fondların tənzimlədiyi aktivlər
6	İşgüzar mühit	16	GETR-qlobal ticarət stimullaşma hesabı.
7	Innovasiya şəhərləri	17	Əmək haqqının qarşılıqlı təhlili
8	Etibarlılıq	18	Əməliyyat riskləri dərəcəsi
9	Hökumətə inam	19	Kiber təhlükəsizlik
10	Şəhərdə yaşayış qiymətləri	20	Şəbəkələrin vəziyyəti təhlili.

Mənbə: Cədvəl toplanmış məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

5. Nümunəvi model olaraq, Şərqi Asiyanın katalizatoru hesab edilən maliyyə mərkəzləri təhlil edilərək qiymətləndirilmişdir.

Tədqiqatda bu məqsədlə coğrafi yaxınlıq prinsipi əsasında qruplaşma apardıq (bax cədvəl 2.1). Bu qruplaşmanın yaxın onillik-

⁴https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI_29_Full_Report_2021.03.17_v1.2.pdf səh.21.

lərdə *rəqəmsal maliyyə strukturlarını* da əhatə edə biləcəyi qənaətinə dəyik. Belə ki, dünya ölkələrinin Mərkəz Bankları Rəqəmsal Milli Valyutalar hazırlamaq istiqamətində təcrübələr aparmaqdadırlar. Bunun matrisası “Elektron Dünya Ticarət Platformasıdır (EDTP-“eWTP). Platformanı dəstəkləmək üçün ÜTT Nazirlər Konfransının 2017-ci ildə Buenos-Ayresdə keçirilən iclasında Dünya İqtisadi Forumu ilə birlikdə EDTP layihəsini təbliğ etməyə başlamışlar. Eyni zamanda bu tədbidə elektron ticarətin qaydaları və effektivlik üçün B2B və B2C normaları razılaşdırılmışdır. Bu razılaşmaların məntiqi davamı olaraq Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun “Mərkəzi Bankların Rəqəmsal Valyutaları” (CBDC) projesi ortaya çıxmışdır. Bu projeni simvolik olaraq “Diji Curr” adlandıraraq qeyd etmək istərdim ki, təklif olunan valyuta virtual valyutalardan və kriptovalyutalardan fərqləndirilir. Belə ki, “Diji Curr” hər bir ölkənin milli valyutasına-kağız pullara ekvivalent olaraq hazırlanması təklif olunur. Milli rəqəmsal valyutalar müvafiq ölkələrin qanunvericiliyi əsasında dövlətin maliyyə-kredit siyasəti çərçivəsində hazırlanması təklif edilir. CBDC projesi hal hazırda hipotetik təcrübələr mərhələsindədir. Globallaşmaqda olan dünyanın ikinci böyük ekonomisi hesab olunan Çin də 2017-ci ilin sonundan başlayaraq dijital yuan projesinə start vermişdir. Çin MB digərlərindən fərqli olaraq bir neçə böyük şəhərlər arasında maliyyə əməliyyatlarını dijital platformaya keçirmişdir. Eksperimental olaraq 4 şəhər;-Şençjen, Suçjou, Syun-an və Çendu seçilmişdir. 2020-ci ilin aprelindən bu ərazidə ödənişlər və hesablaşmalar rəqəmsal valyutada aparılmaqdadır. Paralel olaraq Sinqapur mərkəz olmaqla Çin, Malayziya, Koreya, Yaponiya, Avstraliya model olaraq vahid rəqəmsal valyuta sınaqdan keçirməkdədir. ⁵

Tokio, Hon Konq, Sinqapur BMM-ləri Şərqi Asiya regionunun ən təcrübəli və möhtəşəm maliyyə mərkəzlərindəndir. Tədqiqatda bu BMM-lərinin formalaşma təcrübəsi və inkişaf istiqamətləri sistemli tədqiq edilmiş, müqayisəli aspektləri qiymətləndirilmiş və nümunəvi modelləri ortaya çıxarılmışdır.

6. Çin və Malayziya timsalında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin müqayisəli təhlili aparılmış və region iqtisadiyyatına

---

⁵ Ə.Ə.Musayev. *Yeni dünya maliyyə sisteminə keçid-Mərkəz Bankların rəqəmsal valyutaları-CBDC., UNEC, “H.Əliyev və iqtisadi islahatlar” elmi konfrans, 06.05.2021, Bakı.*

verdikləri töhfə tədqiq olunmuşdur.

İlk olaraq Şərqi Asiya üzrə əhali sıxlığı tədqiq olundu. Məlumdur ki, Dünya iqtisadiyyatının inkişafında mühüm yerə malik olan Asiya regionu üzrə şərq ölkələri şimal-şərqi və cənub-şərqi Asiya ölkələri olmaqla iki hissəyə bölünürlər. Şimal-şərqi Asiya ölkələri ÇXR, Honkonq, Makao, Monqolustan, Yaponiya, Koreya XDR, Koreya R, Tayvan (ÇXR) hesab olunur. Bu regionun 1.618 milyard əhalisi var və dünya əhalisinin 22 faizini təşkil edir. Cənub-Şərqi Asiyada 11 ölkə var. Bunlar Sinqapur, Malayziya, İndoneziya, Filippin, Şərqi Timor, Bruneı, Tailand, Myanma, Laos, Komboka və Vyetnamdır. Regionda dünya əhalisinin 8 faizini təşkil edən 600 milyon insan yaşayır. Bütövlükdə şərq Asiya dövlətlərində dünya əhalisinin 30 faizi yaşayır.

İqtisadi sistemlərində fərqlilik baxımında Çin və Malayziya maliyyə mərkəzlərinin təhlilini aparmıyıq. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi Çin Şərqi Asiyada formalaşmış 23 BMM-dən 13-nə sahibdir.

Bunlar eyni zamanda “Bir kəmə bir Yol “ qlobal projenin aparıcı maliyyə mərkəzləridirlər.

Malayziya iki BMM-nə 1) Kuala Lumpur və 2) Labuan maliyyə mərkəzlərinə ev sahibliyi edir. Bu mərkəzlər “İslam Maliyyə Mərkəzi” kimi fəaliyyətdədir və həm dünya iqtisadiyyatında, həm regional iqtisadiyyatda həm də İslam ölkələri iqtisadiyyatında xüsusi yer tutmaqdadır.⁶

7. Şərqi Asiya geoiqtisadi məkanında beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi meyarları Azərbaycan şirkətləri və müəssisələri üçün effektiv nümunə ola bilər.

Dünya iqtisadçı alimləri və menecerləri tərəfindən iqtisadi ölçülərdə rəqabət qabiliyyətlilik, cəlbəediciliyin qiymətləndirilməsi və rəqabətə davamlılıq əsas şərtlər olaraq irəli sürülür. Bu şərtlərin təhlili bir necə metodika və göstəricilərtədqiqatda təhlil olunaraq, təqdim edilmişdir.(s-91). Bu göstəricilər 1) əsas tələblər, 2) səmərəliliyin artırılması və 3) həssaslıq və innovasiyalar olmaqla, üç istiqamətdə qruplaşdırılmışdır. Nəticə olaraq bu qruplaşmaların ortalama həddi, 1) iqtisadiyyatın faktiki idarəsinin vəziyyətini, 2) iqtisadiyyatda effektiv

---

⁶ А.А.Мусаев., *Формирование и деятельность Международных Финансовых Центров Малайзии // Журнал «Академу», Издательство "ПРОБЛЕМЫ НАУКИ", Москва, 2016, № 3, s. 401-411. , № 11(14), s.34-37.*

idarəetmənin vəziyyətini və 3) iqtisadiyyatın innovasiya yönümlülük dərəcəsinə müəyyən etməyə imkan verir. Daha aydın olması üçün tədqiqatda bu barədə cədvəl də tərtib etmişik(c-2.2).

İndekslər hesablanarkən faktiki qiymətləndirmə modeli (a) tətbiq olunur. Faktiki hesablama metodu alət faktorlarından (b) istifadə olunmaqla rəqabətqabiliyyətlilik (c) faktorunun hesabı əsasında qurulur. Nəzərə alsaq ki, beş alət faktoru var,

$$a = (b * 5) : c \quad - \text{düsturu əsasında ortalama müəyyənləşdirmişik.}^7$$

Təsnifata və faktorlara cədvəl 2.5 və 2.6 -da baxa bilərsiniz.

8. Azərbaycanda beynəlxalq maliyyə xidmətləri arealı üzrədir. Bu arealda “3P” modeli təhlil olunmuş, təkliflər verilmişdir. (Projelər, Prioritetlər, Perspektivlər)

Respublikamızda beynəlxalq maliyyə xidmətləri göstərilməsi sahəsində müstəqil beynəlxalq struktur yoxdur. Bu fəaliyyət dövlətin üzərindədir. Azərbaycan Mərkəz Bankının veb saytındakı məlumatlara əsasən MB tərəfindən beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf agentlikləri ilə əməkdaşlıq sahəsində 19 layihə icra olunmaqdadır. Bununla belə Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli ola biləcək Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı, İslam İnkişaf Bankı və İslam Maliyyə Təşkilatları ilə əməkdaşlıq layihələrinin də bu siyahıya əlavə olunmasının da Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün səmərəli ola biləcəyi qənaətinə gəlməliyik.

Dünya ölkələrində nümunəvi model olaraq beynəlxalq maliyyə xidmətləri “Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzləri” ndə təklif olunmaqdadır. Azərbaycan da bu sahədə mövqelərini təkmilləşdirilməkdədir. 2014-2019-cu illər üçün Beynəlxalq maliyyə mərkəzləri haqqında indeks tərtib olunarkən Bakı namizəd şəhərlər sırasında olmuş və 2018-ci ilin mart ayından əsas siyahıya da daxil edilmişdir. Hətta, Çinin Dalian BMM-ni qabaqlayaraq 511 balla 95-ci pillədə yerləşmişdir. 2020-ci ildə 27-ci QMMİ üzrə 57 ci pilləyə yüksəlmişdir. 28 və 29-cu QMMİ pandemiya dönməsinə təsadüf etdiyi üçün 98 və 107 –ci pilləyə enmişdir. Hesab edirik ki, bu hal müvəqqətidir. 98-ci QMMİ göstəriciləri

---

⁷ Ə.Ə.Musayev.,*Azərbaycanda beynəlxalq maliyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması // UNEC də “Azərbaycan iqtisadi inkişaf strategiyası”, Beynəlxalq elmi konfransın materialları, Bakı: 24.12. 2019, s.92-97*

əsasında Bakı Çinin 6 mərkəzindən öndə mövqə tutmuşdur.⁸

Bununla yanaşı, dünya maliyyə sistemində Azərbaycanın maliyyə sektorunun daha önəmli yer tutması üçün çox işlər görülməlidir. Hesab edirik ki, Azərbaycanda beynəlxalq maliyyə sektorunun inkişaf etdirilməli olan önəmli sahələrindən birincisi idarəçilik və xidmət sahəsi olmalıdır. Dünya təcrübəsinə və şərqə Asiya ölkələrində iqtisadi yüksəlişə nail olma modellərinə uyğun olaraq, beynəlxalq və regional maliyyə mərkəzlərinin formalaşmasını proseslərinin, o cümlədən strateji yol xəritəsinin icrası prosesinin liberallaşdırılması, inzibati-dövlət yükünün azaldılması, vətəndaşların və sahibkarların ixtiyarına verilməsi daha səmərəli və real olar.

9. Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq maliyyə bazarlarına çevik adaptasiya olmasını üçün mövcud strateji baxışlar --
1) 2017-2020-ci ilədək dörd illik, 2) 2021-2025-ci ilədək beş illik və 3) 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün strateji baxışlardır.

Artıq birinci mərhələ başa çatmışdır. Nəzərdə tutulmuş 5 strateji hədəf və 16 prioritet əsasən yerinə yetirilmişdir. Bu mərhələnin ilk illərində dünya bazarlarında neft qiymətlərinin kəskin ucuzlaşması və son illərinin pandemiya dövrünə düşməsi ciddi maneələr yaradaraq, arzu olunan nəticə əldə etməyə mənfi təsir etmişdir. Bununla yanaşı maliyyə sisteminin rəqəmsallaşdırılmasında, elektron hökumət portalının geniş tətbiq olunmasında ciddi uğurlar əldə edilmişdir. Əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması sahəsində bir neçə yeni platforma təqdim olunsada, pandemiya şərtləri bu sahəyə də mənfi təsir etmişdir. Bu istiqamətdə ADİU nəzdində genişprofilli tədbirlər təklif etmişik. MXİ SYX-də tələb olunan investisiya bölməsində bu sahəyə investisiya nəzərdə tutulmamasını düzgün hesab etmirik.⁹

Bu istiqamətdə dövlətin yükünü azaldılaraq, büdcədən pul xərcləmədən, icra prosesinin Bakı Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzi vasitəsi ilə həyata keçirilməsini alternativ olaraq təklif edirik. Müəyyən edilmiş strateji hədəflər çox mütərəqqidir. Fikrimizcə onların icra olunması prosesi real bazar münasibətlərinin tələblərini

---

⁸ https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI_Full_Report.

⁹ Ə.Ə. Musayev, *Azərbaycanda əhalinin maliyyə savadlılığı problemi və həlli yolları // UNEC "Milli iqtisadiyyatın və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları, – Bakı: – 24 dekabr, – 2018*

və şərtlərini tam əhatə edə bilmir. ¹⁰

Qloballaşmaqda olan dünyanın iqtisadi inkişafı dövlətin yükünü azaltmaqla, liberal iqtisadiyyatın gücləndirilməsi yolu ilə inkişafa, o cümlədən qlobal maliyyə sistemində də liberal meyllərin təmin edilməsinə üstünlük verir. Bu istiqamətə

- *prudensial tənzimləmə*;
- *nəzarətin gücləndirilməsi*;
- *maliyyə xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması*;
- *alternativ bankçılığın genişlənməsi*;
- *əhalinin davaranış modelinin dəyişməsi*;
- *yeni bilik və bacarıqlara tələbatın artması*;
- *maliyyə institutlarının əməliyyat modellərinin dəyişməsi* daxildir.

Bu sahədə maliyyə böhranlarından sonra formalaşmış olan dünya təcrübəsinə əsaslanan, səhmdarların və bank rəhbərlərinin məsuliyyətində olan liberal hüquq çərçivəsinin formalaşdırılması əsas amillərdən biridir. Risklərin beynəlxalq səviyyədə sığortalanması və beynəlxalq təkrarsığorta institutlarının fəaliyyəti əsasında tənzimləmə daha effektiv və real nəticə verə bilər. ¹¹

10. Bakının beynəlxalq maliyyə mərkəzi kimi forma-laşması perspektivlərinin regional və beynəlxalq təhlilidir.

“Gələcəyə baxış” konsepsiyasının prinsipləri əsasında respublikamızın iqtisadi inkişafının alternativ perspektivlərindən biri olaraq məqsədimiz Bakının BMM kimi formalaşmasının tədqiqi zəruriliyini əsaslandırmaqdan ibarətdir. İlk olaraq belə sual meydana çıxır: 1) nə üçün Bakının BMM kimi formalaşmasını təklif edirik. Bakının BMM olması üçün potensialı varmı? Daxili bazar subyektləri və tənzimləyicinin hüquqi vəziyyəti necədir?, 2) infrastruktur vəziyyəti buna imkan verirmi?, regional əməkdaşlıq səviyyəsi necədir,

---

¹⁰ Ə.Ə. Musayev. *Azərbaycanda beynəlxalq maliyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması // UNEC də “Azərbaycan iqtisadi inkişaf strategiyası” beynəlxalq elmi konfransın materialları*, – Bakı: – 24 dekabr, – 2019, s.92-97

¹¹ А.А. Мусаев., *Сравнительный анализ «Электронных правительств» и роль МФЦ в регулировании экономических отношений в неправительственных организациях // Материалы Междуна родной научно-практической конференция «Национальные экономические системы в контексте формирования цифровой экономики», Нальчик: -2-3 октября, – 2019, s.142-146*

beynəlxalq səviyyədə qəbul olunurmu?, 3) beynəlxalq maliyyə mərkəzi statusunda formalaşmaq üçün hansı forma və metodlardan istifadə oluna bilər?

Bakı “şər-qərb” və “şimal-cənub” ticarət dəhlizinin üzərində yerləşmiş strateji əhəmiyyətli şəhərlərdən biridir. Bakının yerləşdiyi ərazi istər coğrafi mövqeyi, istər iqlim şəraiti, istərsə də iqtisadi gücü, maddi və elmi kadr potensialı ilə fərqlənən bir ərazidir. Bakı tarixilik və müasirliyin vəhdəti əsasında tarixi “ipək yolu ticarəti” üzərində müasir elmi-texnoloji yeniliklər əsasında, balanslaşdırılmış daxili və xarici siyasət yürüdülməklə inkişaf etməkdədir. Qlobal dünya iqtisadiyyatının tərkib hissəsinə çevrilmiş Azərbaycan ərazisində “əsrin kontraktı” – Bakı-Tiflis-Ceyhan neft kəmərinin fəaliyyətə başlaması ilə start götürmüş Bakı-Batumi-Supsa, Bakı-Tiflis-Qars dəmir yolu, Mahaçqala-Bakı-Astara-Rəşt cənub dəmir yolu, TAP, TANAP, Ələt Beynəlxalq Dəniz Limanı, Ələt Azad İqtisadi Zonası kimi meqa layihələrlə qloballaşan dünyanın iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli mövqe tutur.

Bununla yanaşı ölkə daxilində müasir sənaye parkları (SP) və Texnoparklar (TP) yaradılmışdır. Sumqayıt kimya sənaye parkı, Qaradağ sənaye parkı, Pirallahı sənaye parkı, Balaxanı sənaye parkı, Mingəçevir sənaye parkı, Neftçala və Masallı sənaye məhəllələri, Sumqayıt TP, Bakı Mühəndislik Universiteti TP, Rəbitə və Yüksək texnologiyalar nazirliyinin Yüksək texnologiyalar Parkı, Qərbi Kəspə Universiteti TP, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti İnkubasiya Mərkəzi, Xəzər Universitetinin sənaye mərkəzi texnoparkı, Qərb Universiteti TP, ADA Universiteti startap və inkubasiya mərkəzi, Bakı Dövlət Universiteti elm-təhsil-istehsalat Mərkəzi fəaliyyətdədir. Butun bu mərkəzlər ölkənin və regionun iqtisadiyyatının elmi texniki nailiyyətlər əsasında yenidən formalaşdırılmasına xidmət edir. Azərbaycanda beynəlxalq miqyaslı müstəqil maliyyə mərkəzinin mövcudluğu onun iqtisadiyyatının rəqabətə davamlılığının, dünyadakı nüfuzunun artmasına səbəb olacaq, iqtisadi və siyasi suverenliyinin daha da möhkəmlənməsinin vacib şərti olacaqdır.¹²

---

¹² Ə.Ə. Musayev., *Azərbaycan iqtisadiyyatında ixracda rəqabətliliyin və birbaşa xarici investisiyaların artırılmasında Bakı BMM-nin rolu*, *Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqı və*

Nəticə

Tədqiqatın yekununda belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki;

1. Qloballaşmaqda olan dünya iqtisadiyyatının ən vacib elementlərindən biri olan Şərqi Asiya ölkələrində beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin formalaşması və inkişafının təhlili və tədqiqi ölkəmizin strateji iqtisadi inkişaf istiqamətlərinə töhvə verə biləcək nümunəvi bir modeldir.

2. BMM-nin formalaşmasına dair nəzəri baxışların təhlili nəticəsində bu fikirdəyik ki, BMM-lərinin formalaşmasında təkcə bazar iqtisadiyyatının tələbləri deyil, iqtisadi amillərlə yanaşı spesifik milli təlimlər, dini baxışlar, milli etiket normaları özündə birləşdirən “ tarixi-siyasi davamlılıq” mütləqdir.

3. Geoiqtisadi və geosiyasi cəhətdən səmərəli olan “Bakı beynəlxalq maliyyə mərkəzinin formalaşması barəsində” konsepsiya və qanun qəbul edilməsi məqsədəuyğun olardı.

Tədqiqatın yekunlarına əsasən, Azərbaycan iqtisadiyyatına səmərəli təsir edə biləcəyini əsas götürərək aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edirik:

I. Geoiqtisadi və geosiyasi cəhətdən hər cür şərait olan “Bakı beynəlxalq maliyyə mərkəzinin formalaşması barəsində” dövlət proqramının qəbul edilməsi;

II. Bakı BMM - formalaşdırılması üçün “Bakı BMM-nin formalaşması üzrə işçi qrupunun yaradılması,

❖ -Tədqiqatda (səh 45) təklif etdiyimiz yeni formalaşdırılmalı olan maliyyə mərkəzlərinin təşkilati əsaslarının qrafik strukturu əsasında Bakı BMM-nin təşkilati əsasları formalaşdırılsın,

❖ -səh.46-da təklif etdiyimiz yeni formalaşdırılan BMM-nin kordinasiya və xətti təşkilati strukturların formalaşması prosesinin (qrafik 1.2) əsasında Bakı BMM-nin koordinasiya və xətti təşkilati strukturları formalaşdırılsın.

❖ -Bakı BMM-nin formalaşması üçün aşağıdakı altı əsas tətbiqi-metodik istiqamət müəyyənləşdirilsin:

- 1) =BMM-lərinin rəqabətqabiliyyətliliyin ölçülməsi;
- 2) =İKT-nin rəqabətqabiliyyətliliyinin hesablanması;
- 3) =internet təchizatı vəziyyətini real proqnozu;

- 4) =biznes aparmanın sadəliyinin tədqiqi;
- 5) =hökumətin effektivlik dərəcəsinin analizi;
- 6) =korrupsiyanın ölçülməsi;

III. Sinqapur, London, Şanxay, İstanbul, Qətər və Moskva BMM-lərinin nəzdində Bakı BMM-nin formalaşması mərkəzləri qurulmasını və xarici ölkələrdə iqtisadi təhsil alan gənclərimizin həmin mərkəzə cəlb edilsin;

IV. Bakı şəhərinin infastrukturunun idarəçiliyi ATSC formasında, vətəndaşların iştirakı ilə təkmilləşdirilməsini, Bakı BMM-nin formalaşması nəticəsində regional əhəmiyyətli nəqliyyat layihələrinə Azərbaycan vətəndaşlarının investisiyaları-səhmləri əsasında nəzarət mexanizminin yaradılması;

V. Məhkəmə hüquq sistemi təkmilləşdirilərək, geoiqtisadi tələblər çərçivəsində, Yaponiya HS təcrübəsində qarışıq hüquq sisteminin nəzəri əsasları əsasında yeni liberal beynəlxalq məhkəmə sisteminin formalaşdırılmasını; cərimələr və ödənişlərin yüklülük dərəcəsinin hüquqi normalarla tənzimlənməsini və əhalinin istehlak səbətinə uyğunlaşdırılmasını, İslam maliyyə sistemi əsasında spekulyasiyanın və manipulyasiyanın qarşısını almaq üzrə dövlət proqramının qəbul edilməsini;

VI. İnvestisiya və katılım bankları yaradılması istiqamətində tədbirlər görülməsini və ölkə vətəndaşlarının investisiyalara qoşulması və yararlanması üçün şərait və qanunvericilik bazasının yaradılmasını, regional və beynəlxalq investisiyalarda Azərbaycan vətəndaşlarının iştirakının təminatı mexanizminin hazırlansın;

VII. Əhalinin maliyyə savadının artırılması istiqamətində vətəndaşlar üçün pulsuz dövlət proqramlarının hazırlanmasını. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin elmi rəhbərliyi altında “əhalinin bütün təbəqələrinin maliyyə təhsili” proqramının hazırlanmasını və hüquqi normalarla təmin edilsin.

VIII. Beynəlxalq maliyyə xidmətləri arealında Azərbaycanın “3 P” modeli -Projelər, prioritetlər, perspektivlər təhlil olunaraq;

a. =Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli ola biləcək Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı, İslam İnkişaf Bankı və İslam Maliyyə Təşkilatları ilə əməkdaşlıq layihələrinin də bu siyahıya əlavə olunmasını təklif edilmişdir.

b. =Perspektiv təhlil əsasında normaların beynəlxalq maliyyə

mərkəzlərinin tələbləri çərçivəsində formalaşdırılsa daha effektiv və praktik olacağı qənaətindəyik.

Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq maliyyə bazarlarına çevik adaptasiya olunması üçün strateji baxışları təhlil edərək, ölkəmizin mövqeyini yüksəltmək və rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədi ilə ***dünya təcrübəsinə və real iqtisadiyyata əsaslanan islahatların məqsədəuyğun olduğu fikrindəyik.*** Müəyyən edilmiş strateji hədəflər çox mütərəqqidir. Fikrimizcə onların ***icra olunması prosesi real bazar münasibətlərinin tələblərini və şərtlərini tam əhatə edə bilmir.*** Qloballaşmaqda olan dünyanın iqtisadi inkişafı dövlətin yükünü azaltmaqla, liberal iqtisadiyyatın gücləndirilməsi yolu ilə inkişafa, o cümlədən qlobal maliyyə sistemində də liberal meyllərin təmin edilməsinə üstünlük verir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişaf istiqamətlərinin təhlili belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, ***Bakının beynəlxalq maliyyə mərkəzi kimi formalaşması istiqamətlərini müəyyən etmək daha məqsədəuyğundur və səmərəli ola bilər.*** Bu prosesdə qənaətimiz budur ki, dünya iqtisadi inkişaf meyarları: -liberalizm, bazarların açıqlığı, şəffafıq, inklyuzivlik, rəqabətədavamlılıq, elmi texniki təhsil səviyyəsi, maliyyə təhsili səviyyəsi maliyyə mərkəzlərinin yaradılması üçün vacib amillərdir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair strateji yol xəritəsinin perspektiv təhlili nəticəsində ***birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi və daxili bazarın formalaşması və ixrac rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması istiqamətində*** təhlillər aparılması, milli iqtisadiyyatların liberallaşdırılmasının vacibliyini ortaya qoymuşdur.

Tədqiqatda mövcud BMM-nə istinadən yeni BMM-nin formalaşması üçün ərazi xarakteristikası aparılmasını məqsədəuyğun hesab edilmişdir. Eyni zamanda hesab edirik ki, bütün bu hallara BMM-in ərazisində yerləşdiyi dövlət tərəfindən ən yüksək təminat verilməlidir.

Dissertasiya mövzusu üzrə müəllifin aşağıdakı əsərləri nəşr olunmuşdur:

1. Regional və Beynəlxalq maliyyə mərkəzlərinin normativ-hüquqi bazasının yaradılmasında hüquq sistemlərinin rolu (I-hissə) // AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri – Bakı: – 2013. №4, – s. 248-254.

2. Regional və Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzlərinin normativ hüquqi bazasının formalaşmasında dünya hüquq sistemlərinin rolu (II hissə) // – Bakı: **“İpək yolu”** Azərbaycan Universitetinin elmi jurnalı, Bakı, – 2013, № 3, s. 401-411.

3. Аспекты формирования Международных и Региональных Финансовых Центров в Восточных странах // **Журнал «Социально-политические науки»**. Издательский дом Юр-БАК. Москва, 2015, № 1, s.111-113.

4. Şərq ölkələri beynəlxalq maliyyə mərkəzlərində İslam maliyyə sisteminə meylik // **Əmək və sosial Problemlər**, Az.R ƏƏSMN Əmək və , № 3, s. 401-411. sosial problemlər üzrə ETTM-nin elmi əsərlər toplusu, Bakı, 2016, , № 2(18), s.75-80

5. Формирование и деятельность Международных Финансовых Центров Малайзии // **Журнал «Akademy»**, Издательство "ПРОБЛЕМЫ НАУКИ", Москва, 2016, № 3, s. 401-411. , № 11(14), s.34-37.

6. Şərq ölkələri birjalarının Beynəlxalq Maliyyə mərkəzlərinin formalaş-masında yeri və rolu // **AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun elmi əsərləri**. "AMEA II" nəşriyyatı, Bakı, 2017, № 1, s. 253-264.

7. Cənub-Şərqi Asiya maliyyə böhranının xarakteristikası və dünya maliyyə böhranına təsiri // **Əmək və Sosial Problemlər**, Az.R ƏƏSMN Əmək və sosial problemlər üzrə ETTM-nin elmi əsərlər toplusu, Bakı, 2017 , № 1(19), s. 144151.

8. Cənub Şərqi Asiya Dövlətləri Assosiasiyası (CŞADA) və çoxtərəfli dialoq strukturunun perspektivləri. Asiyada vahid valyuta təşəbbüsləri // **“İpək yolu”** Azərbaycan Univer-sitetinin elmi jurnalı, AU mətbəəsi. Bakı, 2017., № 2, s. 89-100.

9. Effects of COVID-19 Outbreak on Work Life in Turkey., CUDES 2020.11.International congress on current debates in social sciences, 29-30 september 2020, Sakarya, Turkey.

10. Bakı Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzinin formalaşması və inkişafının təmin olunmasında Universitetlərin rolu., Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri/N-2(30), 2021, Səh.91., Bakı.

Beynəlxalq və Respublika Elmi konfranslarında çıxışlar və dərc olunan materiallar:

11. İslam ölkələri maliyyə sistemlərinin beynəlxalq maliyyə

sistemindəki yeri // AMEA Şəqşünaslıq İnstitutunda “Azərbaycanda İslam həmrəyliyi birlik və inkişaf naminə sülhməramlı missiya” mövzusunda elmi konfransın materialları – Bakı: – 12 aprel, – 2007, s. 116-122

12. Azərbaycan Milli dövlətçiliyində lider amili // AR Ədliyyə Nazirliyi Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzi elmi-praktik konfransın materialları, – Bakı: – 06 may, – 2008, s. 186-201

13. Regional və BMM normativ hüquqi bazasının yaradılmasında hüquq sistemlərinin rolu // AMEA “Azərbaycan İqtisadiyyatının Aktual Problemləri” mövzusunda həsr olunmuş elmi-praktik konfransın materialları, – Bakı: – 06 sentyabr, – 2013, s.213-221

14. İstanbul Maliyyə Mərkəzinin yaradılması və inkişaf problemləri // AMEA-da “Türkiyə Cümhuriyyətinin 90 illiyi”nə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: – 28 oktyabr, – 2013, s.222-226

15. İslam ölkələrində maliyyə təhsili problemləri // ADPU "İslam həmrəyliyi elm və təhsildə-hədəflər və çağırışlar" mövzusunda elmi konfransın materialları, Bakı: 14.04. 2017, s.100-105

16. İntestisiya yatırımı və biznes fəaliyyətinin qurulması // Mingəcəvir Politexnik İnstitutunda “H.Əliyev və Azərbaycanda energetikanın inkişafı”na həsr olunmuş elmi konfransın materialları, Bakı: 12 oktyabr, 2017, s.113-117

17. Роль Международных Финансовых Центров в урегулировании отношений Евразийском экономическом пространстве // Международный форум в городе Москва РФ . «Русско-Тюркский мир: ответ на глобальные вызовы». Материалы конференции, – Москва: – 30 ноябрь, – 2018, s.180-184

18. Azərbaycanda əhalinin maliyyə savadlılığı problemi və həlli yolları // UNEC “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları, – Bakı: – 24 dekabr, – 2018.

19. Azərbaycan iqtisadiyyatında ixracda rəqabətliyin və birbaşa xarici investisiyaların artırılmasında Bakı BMM-nin rolu // Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqı və Auditorlar Palatasının keçirdiyi “Azərbaycan iqtisadiyyatının strateji yol xəritəsi: hesabatlıq və şəffaflıq problemləri” beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları,

– Bakı, 2018,

20. İnvestisiya yatırımı və biznes fəaliyyətinin qurulmasında Honkonq Beynəlxalq Maliyyə Mərkəzi təcrübəsi // Mingəcevir Politehnik İnstitutunda "H.Əliyev və Azərbaycanda enerji-tikanın inkişafı"na həsr olunmuş elmi konfransın materialları, – Mingəcevir: 2018, s.

21. ÇinXR ilə ABŞ arasındakı iqtisadi gərginlik dünya böhranına səbəb ola bilərmi? // UNEC, Zaqatala, "Müasir İqtisad Elminin aktual problemləri" mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransın materialları, – Zaqatala: – 11 iyun, – 2019, s. 121-126

22. Сравнительный анализ «Электронных правительств» и роль МФЦ в урегулировании экономических отношений в неправительственных организациях // Материалы Международной научно-практической конференция «Национальные экономические системы в контексте формирования цифровой экономики», Нальчик: -2-3 октября, – 2019, s.142-146

23. Azərbaycanda beynəlxalq maliyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi və rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması // UNEC də "Azərbaycan iqtisadi inkişaf strategiyası" beynəlxalq elmi konfransın materialları, – Bakı: – 24 dekabr, – 2019, s.92-97

24. İslam maliyyə sistemində faiz problemi // TC Katılım bankları birliyinin "İslam maliyyəsi və bankçılığı" trening proqramında. 2020

25. Azərbaycan maliyyə infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi sahəsində İKT təhsili prioritetləri // UNEC "Rəqəmsal İqtisadiyyat; müasir çağırışlar və real imkanlar" Beynəlxalq konfransın materialları, Bakı: 13-14 fevral, 2020, s.-210-212.

Dissertasiyanın müdafiəsi “26” noyabr 2021-ci il tarixdə saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində İqtisadi Araşdırmalar Elmi Tədqiqat İnstitutunda fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “26” oktyabr 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 25.10.2021. Kağızın formatı: 60x84 ¹/₁₆.
Sifariş 05/10. Həcmi 1 ç.v. (38389 işarə)
Tiraj 100.

“AA – Poliqlraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
Email: capevi@internet.ru Əlaqə üçün: (055)2012809